

تحلیل وضعیت، جایگاه و پتانسیل های
جامعه شیعیان در عربستان سعودی
(4)

تحلیل وضعیت، جایگاه و پتانسیل های جامعه شیعیان در عربستان سعودی (4)

شکل گیری جنبش «سازمان انقلاب اسلامی» در شبه جزیره عربستان توانست توان شیعیان در کادرسازی و نهادسازی را به دولتمردان سعودی نشان دهد. و این امر باعث به وجود آمدن آزادی هایی نسبی از جانب حکومت برای شیعیان شد. اما جامعه شیعی عربستان به دو دلیل داخلی و یک عامل خارجی نتوانسته است یک جنبش معترضی دامنه دار و هدفمند تشکیل دهد. اختلاف بر سر استراتژی های مبارزاتی، نگرش وهابی و سیاست های تبعیض آمیز هدفدار حکومت و تأثیرپذیری از تحولات منطقه ای سه مانع اصلی در حرکت رو به جلو بوده است، که در مقاله حاضر به این مباحث اشاراتی می شود.

بیان رخداد

در این بخش که در ادامه بخش های پیشین می باشد، به تحلیل دستاوردها و چالش های پیش روی شیعیان در عربستان سعودی پرداخته می شود. در بخش سوم مقاله به شکل گیری جنبش های انقلابی و اصلاحی شیعیان پرداختیم و این نکته مشهود بود که سیاست های تبعیض آمیز دولت سعودی نقش مهمی در استراتژی های پیش روی شیعیان گذاشته و در این رهگذر شیعیان به سمت تاسیس جنبش های انقلابی و اعتراضی هدایت گردیده اند. در این بخش به تحلیل دستاوردها و چالش های پیش روی این اقلیت در درون مرزهای سعودی پرداخته می شود. شیعیان پس از تغییر استراتژی خود که محصول تغییر شرایط منطقه ای و داخلی بود به سمت گزینه چانه زنی و گفتگو با حکومت متمایل شدند و در این میان گفتگوهایی را در سالهای 1993 و 2003 با حکومت انجام دادند که منجر به تغییرات قابل توجه در وضعیت شیعیان در استان شرقی گردید و توانست دستاوردهای قابل دفاعی را برای جنبش اصلاحیه بر جای بگذارد. هر چند عدم حسن نیت دولت به شیعیان و استراتژی شیعی و همچنین شرایط منطقه ای در این میان سهم مهمی را در کاهش گفتگوها بر جای گذاشت، اما رهبران و نخبگان شیعی بر تداوم استراتژی خود در قالب چانه زنی مسالمت آمیز ادامه داده اند. آنچه که در ادامه می آید تحلیل چالش ها و دستاوردهای پیش روست.

تحلیل رخداد

شکل گیری سازمان انقلاب اسلامی در شبه جزیره عربستان توانست توان شیعیان در کادرسازی و نهادسازی را به دولتمردان سعودی نشان دهد. متعاقب تغییر فضای داخلی در عربستان در دهه 1990 و همچنین تغییر شرایط منطقه ای بخصوص بعد از حمله عراق به کویت، مقامات سعودی به سمت گشایش سیاسی و گفتگو با شیعیان حرکت نمودند. در واقع امر، باید گفت که سیاست حکومت سعودی در قبال شیعیان از خصومت ذاتی و ریشه ای اولیه، ابتدا به تردید مضاعف برای انقلاب و تلاش برای سرنگونی (در سال 1979) و به تدریج از این وضعیت به ترکیبی از رودرویی و جذب و اخیراً به تنش زدایی (زاییده گردهمایی های 1993 و گفتگوهای سال 2003) تحول یافته است. مناسبات حکومت با شیعیان مبتنی بر این نگاه است که با شیعیان بایستی به عنوان یک تهدید امنیتی برخورد و آنها را مهار کرد تا در ادامه طی یک

فرآیند همگرایی جذب نمود به این مفهوم که مقامات سعودی متناوباً و با احتیاط محدودیت هایی را به شیعیان تحمیل کرده اند (1).

بنابراین؛ تحت تأثیر جنبشها و فعالیتهای شیعیان، آل سعود در حرکتی استراتژیک درصدد کم کردن از فشار شیعیان مخالف برآمد. دعوت از مخالفان برجسته شیعه و انجام گفتگو بخشی از این سیاست جدید بود که شامل اعطای فرصت های برابر، بخصوص الغای تبعیض علیه شیعیان برای ورود به دانشگاه ها و مؤسسات آموزشی و اشتغال در دستگاه های دولتی و سمت های سیاسی، نظامی و امنیتی؛ احداث زیرساخت های اقتصادی بهتر در مناطق شیعی بود که تاکنون مورد غفلت واقع شده اند. یکی از مهمترین جنبه ها، وارد کردن یک عضو شیعی در مجلس 1993 بود، که خود نوعی شناسایی ضمنی اقلیت شیعه سعودی در استان شرقی محسوب می شد. قابل ذکر است که حضور شیعیان در مجلس 1997 با وارد کردن یک عضو دوم افزایش یافته است (2).

در ادامه و در سال 2002، امیر عبدالله [ولیعهد وقت] انجام گفتگوهای ملی برای اصلاحات را یک ضرورت دانست و گروهی از روشنفکران، اساتید دانشگاه و روحانیون میانه رو را مأمور کرد تا با تشکیل جلساتی، با ارائه دیدگاههای مشورتی خود به دولت پردازند. پس از تحولات سال 2003 عراق، سقوط نظام بعث و شکل گیری ژئوپلیتیک جدید تشیع در منطقه، عربستان ناگزیر از اعطای برخی آزادی های نسبی به شیعیان و اعمال گشایش های سیاسی محدود برای آنان شد. در نخستین نشست این گروه که در سال 2003 برگزار گردید، برخی توصیه ها به امیر عبدالله و دولت عربستان ارائه شد که عبارت بودند از:

1. لزوم لغو تبعیض علیه برخی مذاهب و گروهها از جمله شیعیان و اصحاب صوفیه (مدارای مذهبی)
 2. اجازه توزیع آزادانه کتاب های ویژه این مذاهب، حفظ آثار اسلامی و جلوگیری از تخریب و نابودسازی این آثار
 3. ضرورت قانونمند کردن جامعه و توجه به حقوق اساسی انسان ها
- در چارچوب این توصیه ها، امیر عبدالله برخی آزادی های مذهبی به اقلیت های دینی را مجاز شمرد و به امامان مساجد توصیه کرد تا در این راستا فعالیت کنند (3). اما با وجود تمام اقداماتی که از جانب دولت در سالهای 2002 تا 2004 و برگزاری سه نشست پیرامون موضوعات گوناگون صورت گرفت، استقبال سعودی ها از اصلاحات و تعبیر آنها از تحول و تغییر جنبه احتیاطی دارد. شیعیان تاکنون در میان جناح وهابی مخالف اصلاحات، کاملاً تنها مانده اند و آینده ای دشوار در پیش رو دارند. به همین دلیل، بسیاری از شیعیان نسبت به آینده خود در عربستان بدبین هستند و اظهار می دارند که تنها زمانی که رژیم دموکراتیک بر سر کار بیاید، این کشور امکانی برای یکپارچگی خواهد داشت. بنابراین تحلیل واقعیت گفتگوهای حکومت با شیعیان در عربستان چند نکته را برجسته می کند که نشان از موفقیت های استراتژی شیعیان در عربستان بوده است:

- 1- به رسمیت شناخته شدن اقلیت شیعیان در مرزهای عربستان
- 2- توان شیعیان در کادرسازی و تغییر استراتژی های مبارزاتی با توجه به تغییر فضا و شرایط
- 3- بهبود وضعیت معیشتی و اقتصادی شیعیان در استان شرقی
- 4- به رسمیت شناخته شدن فعالیت های مذهبی و فرهنگی شیعیان
- 5- دستیابی به پست های دولتی، حضور در شرکت نفتی آرامکو و دستیابی به کرسی مجلس شورای مشورتی

این دستاوردهای قابل دفاع که ناشی از رهبری خردمند جنبش اصلاحیه بود باعث گردید تا موقعیت شیعیان در عربستان بهبود یابد و هویت شیعی از انکار توسط حکومت به سمت درگیر سازی حرکت نماید و شیعیان می بایستی منتظر روزهای بهتر خود و پذیرش رسمی و بدون تبعیض از سوی حکومت باشند و به عنوان شهروند به فعالیت های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی خود بپردازند. با این حال و با این دستاوردهای جنبش شیعی، نباید چالش های پیش روی این اقلیت را نادیده گرفت، در واقع چالش های پیش روی شیعیان، در موارد متعدد ناخواسته باعث شده تا بر روند مبارزات این اقلیت تاثیرگذار باشد.

جامعه شیعی عربستان به دو دلیل داخلی و یک عامل خارجی نتوانسته است یک جنبش معترضی دامنه دار و هدفمند تشکیل دهد. اختلاف بر سر استراتژی های مبارزاتی، نگرش وهابی و سیاست های تبعیض آمیز هدفدار حکومت و تأثیرپذیری از تحولات منطقه ای سه مانع اصلی در حرکت رو به جلو بوده است و این اقلیت در طی سالهای گذشته همواره در سیاست یک گام به جلو و دو گام به عقب در حرکت بوده است. می توان دلایل این ناکامی را در موارد زیر مطرح نمود:

1- اختلاف بر سر استراتژی های مبارزاتی

فعالان سیاسی شیعه، امروز همچنان در مورد مسائل جاری کشور اختلاف نظر دارند. برخی که در اقلیت قرار دارند، معتقدند از آنجا که حکومت به صورت جدی به عهد و پیمان خود در سالهایی که منجر به گفتگو گردید، پایبند نبوده است، لازم است تا استراتژی مسلحانه را تقویت نمود. این رهبران که دارای دیدگاه افراطی هستند، عمدتاً بازداشت شده یا در خارج از پادشاهی به سر می برند. دیگر رهبران شیعی که در اکثریت قرار دارند بر این باورند که با وجود ناکامی حکومت در انجام کامل تعهداتش نسبت به جامعه شیعی، پذیرش شرایط اندک بهبودیافته کنونی، از بازگشت به حالت مقابله و درگیری بهتر است.

2- نگرش های وهابی

می توان گفت که مخالفت با شیعیان تا زمانی که وهابیت از ارکان و اجزای اصلی دولت سعودی باشد، از سوی حکومت حمایت و بنابر مقتضیات زمان و برآوردهای استراتژیک؛ به کار گرفته خواهد شد، هم چنان که عربستان از این ابزار برای کنترل بخش های شیعه نشین خود و دیگر مناطق شیعه نشین در کشورهای همجوار، از جمله عراق و بحرین و گسترش وهابی گری در نقاط دیگر از جمله آسیای مرکزی، افغانستان و پاکستان بهره برده است. این عامل سیاسی مهم بر سرنوشت شیعیان تأثیرگذار بوده و آنها را در مضیقه قرار می دهد (4). نکته اصلی که باید بدان اشاره نمود این است که با توجه به پیوند قدرت و سیاست در عربستان با ایدئولوژی وهابیت، تبعیض ها تداوم داشته و در صورت عدم پذیرش واقعیت های موجود، وضعیت دهه های گذشته برای شیعیان تکرار خواهد شد.

3- تأثیرپذیری از تحولات منطقه

یک عامل خارجی مهم که بر سرنوشت شیعیان عربستان تأثیرگذار بوده، رقابت های سیاسی - ایدئولوژیکی ایران و عربستان سعودی در خاورمیانه بخصوص خلیج فارس می باشد. در واقع؛ وقایعی چون انقلاب اسلامی ایران، قدرت گیری شیعیان در عراق و جامعه اکثریت شیعی در بحرین، نگرانی آل سعود نسبت به سلطه شیعیان در منطقه و متعاقب آن تأثیرپذیری شیعیان عربستان از این وضعیت را دو چندان ساخته است. از این رو این عامل خارجی ناخواسته باعث گردیده تا حکومت همواره حرکت های شیعیان استان شرقی را تحت کنترل خود داشته باشد.

1. International Crisis Group, "The Shiite Question in Saudi Arabia," Middle East

. 11 .1453 (1377) 16 . « » . .Report, No. 45, (September 2005): 18.2
Joshua Teitelbaum, "The Shiites of Saudi Arabia,"28. Current Trends .1144 (1385)
in Islamist Ideology, Volume 10, (August 2010), see:
<http://www.currenttrends.org/research/detail/the-shiites-of-saudi-arabia>